

Nőgyűlölet. A világ legrégebb előítélete

[2011. április]

5. fejezet

Szép új világ. Irodalom, nőgyűlölet és a modernség kezdetei

Bár a boszorkányüldözések máglyáinak füstfálya még ott lebegett Európa felett, a 16–17. század táján egy új világ tűnt elő, még ha homályosan is látszott eleinte. Ebből sem hiányzott a nőgyűlölet.

Tulajdonképpen magát a kifejezést is 1656-ban használták először.¹ De ez a világ kétségbe vonta azoknak a hatalmaknak a tekintélyét, amelyek dogmáikkal és tantételeikkel megalapozták a nőgyűlöletet.

1500–1800 között számos olyan intellektuális, társadalmi, gazdasági és politikai forradalom zajlott, amely nem csupán Európát, de az egész világot megváltoztatta. Még soha nem bíralták fölül ennyire az autoritást. Megkérdőjeleződött minden, amit egykor szentségként tiszteltek. A régi bizonyosságok egy része összeomlott, és egy új világ emelkedett ki a romok alól.

Ám ez a folyamat nem volt sem átlátható, sem egyenletes. Időnként látszólag semmi köze nem volt a nők társadalmi megítéléséhez. 1609-ben Galileo Galilei (1564–1642) Velencében felment a Szent Márk téri harangtorny meredek kőlépcsőin, és az éjjeli égbolt felé fordított egy teleszkópnak nevezett, közönséges optikai szerkezetet. Ugyan miben kérdőjelezte meg az akkori civilizáció nőképét az, amit látott?

Teleszkópján keresztül a mozgásban levő világegyetem tárult a szeme elé, és nem egy Föld-központú univerzum, rögzített bolygóival, amint azt több mint kétezer éven át tanították. Megfigyelései (melyek meggyőződése szerint alátámasztották Kopernikusz elméletét a Nap-központú Naprendszerrel) megkérdőjelezték az egyház, a Biblia és Arisztotelész tanításait, vagyis a tekintély három pillérét, melyen a középkori világnézet és nőkép alapult. Ha Galilei felfedezései azt mutatták, hogy az ókori tekintélyek, a Bibliát is beleértve, tévedtek a világegyetem természetének meghatározásában, mennyire tekinthetjük őket megbízhatónak más vonatkozásban, például a nők természetének és társadalmi helyzetének kérdésében? Csakhogy inkább meg lehet győzni az embereket arról, hogy a Föld a Nap körül forog, mintsem kimozdítani a nőgyűlöletet hagyományos előítéleteiből és gyakorlatából.

1600 körül Angliában – pedig Anglia társadalmi és intellektuális szempontból Európa leghaladóbb országai közé tartozott – egy nőnek egyáltalán nem voltak jogai, leszámítva, amit a helyi szokások elismertek. Az apja viselt rá gondot, ameddig férjhez nem ment, utána a férje uralma alá került, a férje birtokolta minden személyes tulajdonát. Ahogy a korabeli törvény kimondta: „Ami a férfié, az a férfi tulajdona. Ami a feleségé, az a férje tulajdona.”² A 16. században a nőből akár királynő is lehetett, gondoljunk például a rettegett I. Erzsébetre, a 17. század elejére a nők társadalmi státusa mégis gyengült. A korabeli platonisták azon vitakoztak, van-e egyáltalán lelkük a nőknek.³ A ruházat legtöbbször jelzi a nők státusát: ebben az időben természetesnek tekintették a szenvedést az öltözköviselésben. A 17. század végi divat szűk fűzőbe szorította a nők testét. Egy húszévesen meghalt nő boncolásakor kiderült, hogy „bordái átszúrták a máját, és egyéb belső szervei is súlyosan károsodtak a fűző szorításában, melyet az anyja olyan szorosra húzatott, hogy sokszor csorogtak a könnyei, miközben a szobalány öltöztette”⁴. A fiatal nőkn rendszeresen hajtottak végre purgálást, azaz beöntést „a divatos, sápadt arcbőr megőrzése végett”⁵.

Azokat a férfiakat, akik megölték feleségüket, egyszerűen felakasztották, a férjüket meggyilkoló asszonyok viszont az árulók sorsára jutottak, őket máglyán égették meg. A 18. század végére, amikor az iskolázott emberek többsége már elfogadta a Nap-központú világegyetem elméletét, a harc a nők számára kedvezőbb házassági törvényekért épphogy csak elkezdődött. A házasság továbbra is „felfüggesztette”, a férj személyébe olvasztotta a nő jogait, „a feleség férje védőszárnyai alatt tesz mindent”⁶.

A reformáció által elindított vallási, társadalmi és politikai forradalmak következményeképpen mégis olyan változások történtek, amelyek korábban soha nem hallott kihívást jelentettek a nőgyűlölők számára. A házasságon belüli jogi helyzetük szerint a nők továbbra is elnyomottnak számítottak, a reformáció azonban magát a házasság fogalmát is drámaian átformálta, és ezzel megváltoztatta a férj és a feleség kapcsolatát. A nőnevelés kérdésre is új fényt vetett.

A reformátorok lázadásában a katolikus egyház ellen fontos szerepet kapott a papi nőtlenség elutasítása.

Azáltal, hogy engedélyezték a lelkészeknek a házasságkötést, megemelték a házasság rangját: korábban a katolikus egyház a házasságot alacsonyabb rendűnek tartotta, mint a nőtlenséget. Férj és feleség házasságon belüli státusa közt sem volt már olyan nagy különbség, mint azelőtt.

A nők fontos szerepet játszottak azokban a vallásos forrongásokban is, amelyek Luther Márton kilencvenöt pontjának kihirdetését követték, és 1517-ben visszavonhatatlanná tették a katolicizmussal való szakítást. A változások révén aktív közösségi tisztségekbe kerültek a nők, egyeseket még a szószékre is felengedtek, mégis elkerülhetetlenül sok kellemetlenséget is okoztak ezek a változások. Mihelyst az új, protestáns hit megerősödött, és alábbhagyott a forradalmi lángolás, nyomban megcsappant a hajlandóság a reformátorokban, hogy egyenlő jogokat biztosítsanak a nők számára. A skót presbiteriánus egyház megalapítója, John Knox 1558-ban megjelentetett egy röpiratot *The First Blast of the Trumpet Against the Monstrous Regiment of Women* [A nők hatalmas regimentje ellen fújt trombita első szellőkése] címmel, melyben felháborodását fejezi ki amiatt, hogy az új vallásban a nők hangsúlyosabb szerepet kapnak. Megerősödött a patriarchális családmodell: az apák immár nemcsak a többi családtagnál, de a lelkésznel is mindent jobban tudtak, a lelképásztorn szerepét átvéve, ők vezették a család mindennapi imagyakorlatát és a bibliaolvasást. A nők alárendelt szerepét is megerősítették, ahogy azt a nagy angol, puritán költő, John Milton (1608–1674) összegezte: „A férfi egyedül az Úrért van, a nő az Úrért a férfiben.”

Lawrence Stone szerint: „A 16. és a 17. században az eszményi nő gyenge volt, alázatos, kegyes, erényes és szerény, mint annak a massachusettsi lelkésznek a felesége, akit az 1630-as években a férje így dicsért a nyilvánosság előtt: »rendkívül alázatos lélek, különösen velem szemben.«”⁷

Mindez azonban nem volt ilyen egyszerű! A házastársi viszonyban egyre inkább elmélyült az intimitás, és ez a tendencia változatlanul folytatódott egészen a kiscsalád-modell megjelenéséig.

A reformátorok éppen abban az időben jelentették ki, hogy a Biblia ismerete elengedhetetlen a hithez, amikor a Kopernikusz által elindított természettudományos forradalom az első, komoly csapást mérte a Biblia tekintélyére. A nők számára ez furcsamód mégis hasznosnak bizonyult: az Íráshoz igazodás fontossá tette, hogy minden protestáns, férfi és nő egyaránt, tudjon olvasni, és ez előhozta a nők oktatásának életfontosságú kérdését. A nők taníttatásának korábban is voltak szorgalmazói. A 15. században a költő és tudós Christine de Pizan ezt írta: „Ha szokás lenne iskolába küldeni a kislányokat, és ott ugyanazokat a tudományokat oktatnák nekik, mint a fiúknak, a lányok is éppolyan alaposan elsajátítanák a művészetek és tudományok szövevényes rendszerét.”⁸

1552-ben egy Angliában kiadott röpirat azzal érvelt, hogy „a nők alkalmatlansága nem természetükből fakad, hanem neveltetésükből”⁹. Egyfajta mozgalom is indult a nők oktatásáért, ennek előjárói között ott találjuk az Utópia szerzőjét, Thomas Morus filozófust is, aki Platón Állama óta az egyik legátfogóbb képet kínálta az ideális társadalomról. „Nem látom be, miért ne lenne jó a tanulás mindkét nem számára” – írta.¹⁰ Am a következő században még mindig erőteljesen ellenezték ezt a gondolatot, gyakran a legmagasabb körökben is. I. Jakab király például felháborodott rajta: „A nők taníttatása és a rókák szelídítése ugyanolyan hatással jár: még ravaszabbak lesznek” – mondta, hangot adva sok évszázad nőgyűlölő előítéletének. Meg kell azonban jegyeznünk: ezzel nem annyira a nők értelmét, mint inkább a jellemét próbálta lekicsinyelni.¹¹

Jakab király véleménye még jó ideig uralkodott. 1600 körül Londonban, Shakespeare Londonjában a nőknek csupán tíz százaléka tudott olvasni. A negyven év alatti nők esetében ez az arány húsz százalékra emelkedett.¹² Vidéken rosszabb volt a helyzet. 1754-ben Angliában csak minden harmadik nő tudta aláírni a nevét a házassági nyilvántartásokban, míg a férfiaknak valamivel kevesebb mint kétharmada volt képes rá.¹³ Ebben az időben hatmillió lélek körül volt Anglia teljes lakossága. Figyelembe véve, hogy Jakab király helytelenítette a nők oktatását, meglehetősen furcsa, hogy éppen az ő idejében készült el a Biblia első, teljes, angol nyelvű fordítása, ami éppen arra ösztönözte az angol protestánsokat, hogy taníttassák lányukat, hogy ők is eredeti forrásból ismerhessék meg Isten szavát. A Biblia ismerete a még mindig erős katolikus egyház vonzásával szemben is létfontosságú védelmet adott.

„A természet éppolyan tiszta értelmet biztosít számunkra, mint a férfiak számára, ha elménket iskolában palléroztatjuk” – írta Margaret, Newcastle hercegnője.¹⁴ Am az olyan felsőbb osztályokba tartozó, iskolázott nőket, mint a newcastle-i hercegnő, kegyetlenül kifigurázták a színpadokon görög és latin tudásuk miatt. Az „alsószoknyás Platón” állandóan a nevetség tárgya volt, kigúnyolták, amiért cáfolni merészelt a férfiak elképzelését a női nem értelmi képességeiről. Mindezek ellenére a nők iskoláztatásának széles körű előnyei fokozatosan elfogadottá váltak.

A középosztály megerősödésével a 17. század közepétől újabb fontos ösztönzést kapott a nők oktatásának

gondolata: kialakult a házasságot társulásként felfogó elképzelés, mely szerint a feleség megfelelő társa kell hogy legyen a férjének, olyan társ, akivel értelmesen elbeszélgethet. 1697-re Daniel Defoe (1660–1731), korának egyik legnagyobb hatású írója, elszánt támogatója lett a nők iskoláztatásának. Defoenak jó oka volt erre, mint az első regényírók egyike, tudta, hogy olvasótáborának egyre tekintélyesebb hányada nő.

Mindezek a változások olyan, mélyebb társadalmi átalakulásokból fakadtak, amelyek a nők státusát is felülbírálták. Bertrand Russel szerint: „Szellem szempontjából a 17. században kezdődött a modern világ.”¹⁵ Ez a modern szellemiség főként Hollandiában, Angliában és az észak-amerikai gyarmatokon vált uralkodóvá. Az egyéniség fontosságáról vallott forradalmi nézetekben nyilvánult meg, melyekben nagy hangsúlyt kapott az egyenlőség és a boldogságra való törekvés. Az egyéni autonómia fogalma, ahogy az a kora modernségben megjelenik, maga után vonta az ember, az államigazgatás és a társadalom közti viszony újraértelmezését, ahogy annak kérdését is, hogy az előbbieket közül melyiket milyen felelősség terhel.¹⁶ Az, hogy az egyént, és nem Istent helyezték a dolgok középpontjába, olyan hangsúlyeltolódást jelentett, amely forradalmi változásokat idézett elő a nők társadalmi helyzetét illetően.

Mindezek a gondolatok szervesen beépültek a liberalizmus filozófiáját megalapozó John Locke (1632–1704) bölcséleti rendszerébe. Locke cáfolta, hogy a család szerkezetének tükröznie kell a társadalom patriarchális szerkezetét, vagyis hogy a király mint államfő jelenti a modellt a családjára felett uralkodó apa számára. Rugalmasabb elméletet dolgozott ki a családról, az államról és az egyén jogáról a boldogságkereséshez. Azt állította: „minden ember egyenlőnek születik”, és „a boldogságra törekvés szükségessége minden szabadság alapja”.¹⁷

Legalább ilyen fontos, hogy Locke empiricista volt, érvelése szerint az ember születésekor egy tiszta lap, melyre a körülmények, különösen a neveltetés és az oktatás, írják fel azokat a tulajdonságokat, melyek együttesét „emberi természetnek” nevezzük. A tiszta lap hipotézise elsősorban nem az emberi agyban, hanem az embert körülvevő világban véli felfedezni a viselkedést alakító tényezőket. Azt is mondhatjuk, hogy a tiszta lap elmélete végső fokon helyettesíti az eredendő bűn gondolatát. A nők számára mindez rendkívül fontos következményekkel járt. Ugyanis ha a férfiakhoz hasonlóan születésekor a nő is „tiszta lap”, akkor „alacsonyabbrendűsége” nem természetének velejárója, hanem neveltetésének és iskoláztatásának következménye.¹⁸

Ez az elmélet alapjaiban ingatta meg a nőgyűlöletet. A Teremtés könyve szerint a nők férjüknek való alárendeltsége, illetve hogy el kell szenvedniük a szülés fájdalmait, annak büntetése, hogy Évának szerepe volt az ember bukásában. A Két traktátus a kormányzatról című művében Locke azt állítja, hogy: „nincs még egy törvény, amely ilyen alávetettségre ítélné az asszonyt, még ha lehetőségei vagy férjével való egysége mentesítheti is őt tőle, mint az, hogy fájdalommal szülje meg gyermekét, ha erre ellenszer találtak...”

Locke számára a jó azonos az élvezettel, a gonosz pedig a fájdalommal, ezért szerinte semmi értelme elviselni a szenvedést, ha ez elkerülhető. Locke elsők között tiltakozott a nők testét szoros fűzőbe szorító divat ellen.

Nem nehéz elképzelni, mekkora kihívást jelentett mindez az uralkodó rend számára, amely továbbra is úgy tartotta: a nők alacsonyabbrendűsége az isteni terv része, és beletartozik a kozmosz strukturális modelljébe. A gondolat, hogy a nők megszabadulhatnak attól, ami biológiai sorsuknak látszik, egyesek számára ma is Isten vagy Allah nagy terve elleni merénylet: századok óta megvannak a dühös ellenzői. Az egyházak a 19. században tiltakoztak az ellen, hogy kloroformmal enyhítsék a vajúadás fájdalmait (lásd 6. fejezet); a konzervatív katolikusok és a fundamentalista protestánsok még a 20. században is több ízben erőszakos kampányt folytattak a fogamzásgátlás és az abortusz ellen.

Mikor Locke gondolatai megfogalmazódtak, már nem lehetett elkerülni a liberalizmus alapelveinek következményeit. Az angol nőknek nem kellett addig várniuk, amíg Locke felépíti új filozófiai rendszerét annak minden leágazásával együtt. 1642-ben, a római köztársaság óta először, a nők utcára vonultak politikai követeléseikkel. Az angol Parlament előtt négyszáz nő gyűlt össze, hogy tiltakozzanak pénzügyi nehézségeik miatt. Az angol polgárháború alatt (1642–1649) az egyik radikális csoportosuláshoz csatlakozó nők azt skandálták, hogy: „Nem leszünk feleségek / nem leszünk rabszolgák!”¹⁹

Alig két évvel Locke halála után Mary Astell (1668–1731), az első angol feminista író, A Serious Proposal to the Ladies [Komoly javaslat hölgyek számára] (1694–1697) és a Some Reflection Upon Marriage [Néhány gondolat a házasságról] (1700) szerzője, feltette az immár elhallgathatatlan kérdést: „Ha minden férfi szabadnak születik, hogyan születhet minden nő rabszolgának?”

A liberális eszmék alkalmazása az egyéni jogok területén sokat javított az észak-amerikai gyarmatokon élő nők helyzetén. 1647-ben Massachusettsben olyan törvényt hoztak, amely megtiltotta a férjzett asszonyok testi fenyegetését. A következő időszakban a liberalizmus hatása még tovább terjedt, új felfogás született a családról: szereteten és tekintélyen alapuló egységnek nevezték. Locke olyan egységnek képzelte el a családot, amelyben megoszlik a hatalom: „az anyának is ugyanolyan része van belőle, mint az apának.”²⁰ Ez a gondolat a maga rendjén forradalmasította a szexuális kapcsolatot férj és feleség között. És aláaknáztta a szülők hatalmát gyermekeik házastársának kiválasztásában. Ahogy Stone írja: „Hogyan lehetett volna fenntartani a házasság szülői kontrollját, ha a házaspárt immár kölcsönös szerelem és vonzalom tartja össze.”²¹

Annak a gondolatnak a felbukkanása, hogy férj és feleség nemcsak gyermeknemzés, de „kölcsönös örömszerzés” céljából is szeretkezhetnek, azt jelzi, hogy gyengült az egyház és más hatalmak ellenőrzése a szexuális viselkedés felett. A kereszténység hagyományos nőgyűlölete csak azért tolerálta a szexualitást, mert – ha tetszik, ha nem – ez az egyetlen módja az emberi nem reprodukciójának. (A katolikus egyház véleménye erről voltaképpen a mai napig nem változott.) Pál apostoltól kezdve a kereszténység alapvetően szegycmenteljes dolognak tartja a szexuális aktust, különösen akkor, ha gyönyört okoz. A társadalommal együtt azonban a szexualitás is szekularizálódott. Ez a folyamat azonban nem hatott széles körben. A szexuális felszabadulás időszakait konzervatív visszatérések követik. Angliában a szexualitáshoz való liberálisabb hozzáállás a puritán forradalom (1647–1660) után vált egyre jellemzőbbé, vagyis miután erkölcsi lázadás indult a vallási fanatikusok ellen, akik Oliver Cromwell uralma alatt színházakat és kocsmákat zártak be, és betiltották a kakasviadalokat. A puritánok megnyerték ugyan a polgárháborút, de az élvezetek elleni harcban egyértelműen alulmaradtak.

A szexualitás leválasztása az isteni tervről elkerülhetetlenül oda vezetett, hogy annak egyre inkább a rekreatív és nem a prokreatív jellegét kezdték hangsúlyozni. Ezt az óvszer feltalálása is elősegítette, melyet a 17. századi Londonban és Párizsban használtak először, a nemi betegségek megelőzésére, de rövidesen fogamzásgátló eszközként is bevált. Az óvszer jelentette az első nagy lépést ahhoz, hogy a szexuális aktus ne csak alkalmanként, de alapvetően gyönyörteljes tevékenységnek számítsaon.²²

Az, hogy a nőknek lehetőségük lett elkerülni a nemkívánt terhességet, kihívást jelentett a nőgyűlölet mögött meghúzódó biológiai determinizmus számára. Az ebből fakadó feszültség, amely ma éppúgy létezik, mint a 17. században, gyakran álcázva jelenik meg, vannak, akik azzal érvelnek, hogy a védekezés lehetősége még sebezhetőbbé teszi a nőket a férfiak kéjvágyával szemben. Ám ebből is kiérződik a félelem, hogy sorsuk irányításával a nők elérhetik azt az autonómiát, amelytől minden nőgyűlölő tart. Mikor felsejleni látszott az autonómia egy új formájának lehetősége, a tudomány sutba dobhatta a másik autonómiáról szőtt ábrándot, az autonóm férfiét, amely ott van a görög teremtés-mítoszban, és Arisztotelész „tudományos” tételében is, mely szerint a nőknek kisebb, sőt elhanyagolható szerepük van a szaporodásban. (Lásd 1. fejezet.) Mindkettő évezredekre az életadó magot hordozó és tápláló edény szerepére korlátozta a nőket. A mikroszkóp feltalálásával azonban feltárult egy miniatűr világ, amely legalább olyan izgalmasnak bizonyult, mint amelyet a teleszkóp mutatott. 1672-ben felfedezték a petefészkek létezését. Fokozatosan kiderült, hogy a nők szerepe a megtermékenyülésben nem a passzív befogadóé, és hogy nem kizárólag a férfi mag hordozza mindazt, ami az élethez elengedhetetlen, ahogy azt Arisztotelész óta hirdették. A női petesejt elengedhetetlen mind a foganáshoz, mind az élet fennmaradásához. Athéné egy szép napon előugorhat majd egy kémcsőből, de apjának, Zeusznak a homlokából soha.

Csak hogy a tudomány felemelkedése, az értelem előtérbe kerülése, a demokratikus eszmék megszületése és az egyéniségközpontú filozófia fejlődése nem szüntette meg a nőgyűlöletet, ahogy kétezer évvel korábban a görögök intellektuális megvalósításai sem voltak képesek rá. A nőgyűlölet, más előítéletekhez hasonlóan, éppen akkor érezhető a legerősebben, amikor olyan változások következnek be, amelyek megingathatják a nőgyűlölet alapjánál álló feltételezéseket. Ne felejtjük el, hogy a nőgyűlölet legsúlyosabb formája, a boszorkányüldözés éppen a 17. században volt a legerőteljesebb, miközben Locke már az egyén jogairól értekezett, és tiltakozott a szoros fűzők ellen. Ahogy a költő T. S. Eliot megállapította, minden kor átmeneti kor.²³ A 17. század pedig az emberi történelem egyik legválságosabb korszaka volt, olyan erkölcsi, intellektuális, társadalmi és politikai konfliktusok kora, amelyek a következő századokra is rányomták bélyegüket.

A modern világ megszületésének időszakában a nőgyűlölet egy pillanatra sem ment ki az irodalmi divatból. A 16. század és a 17. század eleje gazdag termést hozott a nőgyűlölő irodalomban. Az olyan

obszcén röpiratoktól kezdve, mint Joseph Swetman: *The Arraignment of Lewd, Idle, Forward and Unconstant Woman* [A gonosz, ostoba, arcátlan és állhatatlan asszony vádirata], amely 1616 és 1634 között tíz kiadásban is megjelent, a legkiválóbb Erzsébet- és Jakab-kori költők és drámaírók műveiben található morbid és keserű gyalázkodásokig soha nem apadt el a nőgyűlölet.

Nem először fordult elő, hogy a nőket a szépségükért dicsőítő költészet mellett a nőgyűlölet versei is megszülettek, sokszor ugyanannak a költőnek a tollából.

Clement Marot francia költő írt egy verset a női mell dicséretéről, és ezzel hamarosan irodalmi divatot teremtett.

„... elefántcsontból kis teke,
S a közepén ül begyesen
Egy eper- vagy cseresznye-szem. (...)
Ha látlak, gyakori eset,
Hogy a tenyerem bizsereg,
Mégfogni téged, tapogatni.”²⁴

De később az ellentétét is megírta:

„Kebel, pusztá bőrré fonnyadó
Petyhüdt zászló, lelógó, fakó (...)
Hitvány fekete csőrbe görbedő,
Tölcsérré hegyesedő (...)
A pokolban örülnek, ha látják,
Táplálhatja Luciferék fattyát.”²⁵

E nőellenes támadások részei a retorikai hagyománynak, és többnyire ősrégi közhelyekből állnak: még az ógörög vagy római nőgyűlöletből táplálkoznak. A nőellenesség angol nyelvterületen fontos irodalmi témának számított, egészen a 18. századig. Ben Jonson (1573?–1637) *Hallgatag hölgy* című darabjában a férj, Hawd kapitány úgy beszél a feleségéről, hogy azt, a kortárs utalások kivételével, Juvenalis is tökéletesen megértette volna.

„Jaj, micsoda ronda pofa! Pedig negyven fontot ver el évente szépítőszerekre! A fekete barátok tatarozzák a fekete fogát, a szemöldökét is képirók rajzolják, s a haját az ezüstművesek utcájából hozatja. A város minden fertályá öregbíti valamivel. Lefekvéskor kezdi szétszerelni magát, s vagy húsz dobozba osztályozza az alkatrészeket. Másnap délig tart, míg újra össze lehet rakni, mint valami ébresztőórát.”²⁶
A nőgyűlölők mindenkor hajlamosak voltak az arcfestés elleni propagandára, és többnyire ugyanazokkal az unalmas szólamokkal érveltek. De itt már egy lélektanilag sokkal zavaróbb szorongás jelenik meg, a nők önállóságától való félelem. Az *Hallgatag hölgyben* megjelenik a nőegyletként ismert, önálló nők csoportja, akik költészetről, politikáról, filozófiáról társalogva töltik az időt. Önállóságukat hangsúlyozza az is, hogy megengedhetik maguknak, hogy saját hintóikon kocsikázzanak London körül. Férfias tulajdonságaik ellentétbe állítják őket a férfi szereplőkkel, akik Hawd kapitányhoz hasonlóan nőiesek, és képtelenek kordában tartani feleségeiket. A női szerepek megváltoznak, az önálló nő férfissá, a gyenge férfi nőiessé válik. A nőegylet hölgyeit azzal vádolják, hogy a férfiakhoz hasonlóan pusztán az élvezetért tartanak fenn szexuális kapcsolatot, és hogy egymással is szeretkeznek. Az eredmény nem lehet más, mint erkölcsi, társadalmi káosz és rendbontás.

Ezeket a nőket gyilkos szatírákban támadták Jonson és kortársai. Egy *Morilla* nevű nőt, aki a nőegylet tagjaihoz hasonlóan odáig merészkedett, hogy saját hintóján kikocsizzon (úgy tűnik, ez a motorbiciklin száguldozó nő Erzsébet-kori megfelelője), a szatíraíró William Goddard így jellemez:

„Szólj, nem nézed-e holmi férfinál kevesebbnek?
Ha így teszel, úgy vélem, magad is úgy láttad,
Asszony is volt, férfi is, és állat.”²⁷

A makrancos hölgyben William Shakespeare (1564–1616), aki akkoriban vált híres drámaíróvá, a nők otthoni lázadásától való félelmet dolgozza fel. A darab örökzöld, mindig népszerű komédia, nyers és erotikus. Szex és hatalom kérdését vizsgálja, befejezése, noha látszólag egyértelmű férfi győzelemre utal, voltaképpen kétértelmű.

Pádovai Katalint, a hősnőt senki sem akarja feleségül venni, mert lázad a gondolat ellen, hogy majdani férjének alávesse magát. Végül Petrucchio lesz a párja, akinek pénzügyi okokból sürgősen meg kell nőszülnie. Katalin monológja az V. felvonás 2. jelenetében nőkhöz intézett szónoklat, melyben arra kéri őket, adják fel a hatalomért folytatott harcot a férfiak ellen:

„Simítsd ki, pfuj, morcos szemöldököd,
S dühödt szikrát ne hányjon a szemed,
Hogy bántsd velük urad s parancsolód.
Bájad fonnyasztja, mint mezőt a fagy,
Híred megtépi, mint bimbót vihar (...)
Urad, gazdád és életed a férjed,
Uralkodód, fejed, gondviselőd,
Ki téged eltartandó szánja testét
Nehéz munkára szárazon-vizen (...)
Míg otthon kellemes melegben ülsz.”²⁸

A férfiközönség számára megnyugtató lehetett látni, hogy egy nő ilyen engedelmesen lengeti a fehér zászlót. A makrancos hölgy látszólag a status quo helyreállítását ünnepli, melyben a nő az alárendelt, és a férfi az úr.

A darabban azonban keveredik a valóság és a látszat. Gyakran megfélemlenek arról, hogy ez tulajdonképpen színház a színházban. A makrancos hölgy voltaképpen egy színdarab, amelyet két nemes ifjú rendez, hogy rászedjen egy papucsférjet, egy Ravaszdi nevű részeg senkiházit, akivel aztán elhitetik, hogy ő tulajdonképpen gazdag uraság. A játék végén részeg álomba merülve hagyják ott az utcán. Ravaszdi arra ébred uraságos álmából, hogy szembe kell néznie feleségével, aki dühös rá, hogy az egész éjszakát a kocsmában töltötte. Ravaszdi kijelenti: „Most már tudom, hogyan szelídítem meg a háрпиát”²⁹, majd sietve hozzáteszi: „egész éjjel erről álmodtam”. A hárpia megszelídítése egy részeg ember álma, csak látszat, amely köddé válik, mihelyst az illető felébred. Shakespeare kellemetlen bizonytalanságban hagyja közönségét. Vajon a lázadó nő megtörése és megszelídítése képzelet vagy valóság?

Sok a bizonytalanság és a kényelmetlen kérdés Shakespeare műveiben, amikor nőkről, illetve a nők férfiakhoz való viszonyáról ír. Igaz, Shakespeare műveivel kapcsolatban nehéz általánosítanunk, hiszen számtalan emberi érzelmet ábrázol a maga hihetetlen mélységében és összetettségében. Az 5. század athéni drámaírói óta ő alkotta a legnagyobb drámai életművet, művészete Homérosz, Vergilius, Danté költészetével vetekszik. Nem meglepő tehát, hogy a nőgyűlölettel is foglalkozik. Legnagyobb tragédiái közül kettőben páratlan költői intenzitással jelenik meg a nőgyűlölet témája, ami felveti a kérdést: vajon a világ legnagyobb drámaírója is mély megvetéssel viszonyult a nőkhöz?
Munkái nagy részében a nők kulcsszerepet játszanak. Vígjátékaiban a nők szerelmi ügyei mozgatják a

cselekményt, egész sor szerelembe belebetegedett, ironikus, romantikus, lázadó, bölcs, csalódott, szellemes és önálló nő jelenik meg bennük, sokkal nagyobb számban, mint másoknál. Az athéni tragédiáirókkal ellentétben Shakespeare nem helyezi őket legnagyobb műveinek, az alig tíz év alatt – 1599 és 1609 között – megírt tragédiáinak középpontjába. Noha mindegyik tragédia cselekményének alakulásában döntő szerepet játszanak a nők, a hangsúly inkább a (férfi) hősré és az őt megsemmisítő gyengeségre esik. Tehát a tragédiákban Shakespeare-t leginkább az érdekli, milyen tulajdonságok szükségesek ahhoz, hogy a férfi hatalomhoz és tekintélyhez jusson. A nők nem támadják a férfiak hatalmát, mint ahogy a nagy athéni tragédiákban tették, de a főhőshöz való viszonyuk gyakran lesz a tragédia kiváltója. Lady Macbeth hatalomvágya kergeti a férjét gyilkosságba, sőt királygyilkosságba, Kleopátra iránt érzett vonzalma hiteti el Antoniuszal, hogy Róma egyedüli uralkodója lehet, oldalán Kleopátrával mint királynéval.

A sorsüldözött hős egyik darabban sem kárhoztatja a nőt azért a szerepért, amelyet bukásában játszott. Shakespeare nem használja ki a (nőgyűlölő számára eszményi) alkalmat, hogy Lady Macbeth-tel vagy Kleopátrával újra előadassa az ember bukásának mítoszát, hogy Éva vagy Pandora szerepében a férfiak pusztulását okozzák. Macbeth és Antonius úgy néznek szembe a halállal, hogy vállalják a felelősséget. A Hamletben és a Lear királyban nemcsak egy bizonyos nő, de maga a női nem a hibás a hős szenvedéseinek és bukásának előidézéséért. Mivel általában ezt a két darabot tekintik Shakespeare legnagyobb műveinek, egyeseket ez arra késztetett, hogy nőgyűlölőnek nevezzék Shakespeare-t, vagy legalábbis olyan írónak, aki „meglehetősen ambivalens nézeteket vall a nők értékéről és a szexualitásról”.³⁰

A Hamlet alapján nehéz következtetéseket levonni arról, hogy hogyan viszonyult Shakespeare a nőkhöz és a szexualitáshoz. A darab ilyen szempontból rejtély, az „irodalom Mona Lisája”-nak³¹ is nevezik. Egyesek minden idők legcsodálatosabb drámájának mondják, mások szerint „minden bizonnyal művészi kudarc”³². A legnehezebb azt meghatározni, hogy tulajdonképpen miről is szól a Hamlet. A Macbeth a hatalomvágyról, az Antonius és Kleopátra a szenvedélyről, a Coriolanus a büszkeségről, az Othello a féltékenységről, a Lear király a hálátlanságról. De a Hamlet, melyet látszólag a legkönnyebb kategorizálni, mert a felszínen egyértelműen bosszú-drámának tűnik, nem foglalható össze a fentiekhez hasonló módon. Ha megkérdeznék tőlünk, hogy miről szól a Hamlet, azt mondhatnánk, hogy Hamlet nagybátyja, Claudius megölte Hamlet apját, a királyt, elvette a királynét, és ezáltal megakadályozta, hogy Hamlet örökölje a trónt, Hamletnek bosszút kell állnia apja haláláért. De ezzel még csak meg sem említettük azokat a mély, összetett, viharzó érzelmeket, amelyek ebből a minden idők egyik legnagyobb drámájából áradnak. Ami a nőgyűlölet szempontjából érdekessé teszi a Hamletet, az Hamlet erőteljesen ábrázolt dühe és undora amiatt, hogy anyja, Gertrudis feleségül ment Claudiushoz.

Még mielőtt apjának szelleme figyelmeztetné Hamletet nagybátyja gaztettére, már mély melankóliába süllyedve, a kétségbeesés szélén látjuk őt, amiatt, hogy Gertrudis olyan sietősen ment férjhez újra. Anyja iránt feltámadt dühe a világ és az emberi test iránti undorra nő, ez a témája a darab első, nagy monológjának. (I. felvonás, 2. jelenet):

„Ó, hogy nem olvad, nem hígul s enyész
Harmattá e nagyon, nagyon merő hús!”³³

Anyjának kéjvágya mocskolta be a testet, és ahogy a monológ folytatódik, egyértelművé válik, hogy ezért lett a világ...

„... gyomos kert, mely tenyész,
Hogy magva hulljon, dudva és üszög
Kövér tanyája. Ó, megérni ezt!
Kéthónapos halott! – nem, annyi sincs még,
S egy oly király, kihez e mostani:

Hyperion mellett szatír, ki úgy
Élt-halt anyámér, hogy kímélte még a
Fúvó szelektől is. Ég és pokol!
Eszembe kelle jutni? Szenvedéllyel
Csüggött anyám is férjén, mintha vágyát
Növelte volna tápja: s ímhol egy
Hó múlva már – de jobb feledni ezt...”

Hamlet első monológjából kiderül, hogy már a sebtében megkötött új házasság előtt is haragudott anyjára. Gertrudis szexuális kapcsolata a férjével, vagyis Hamlet apjával, undorral tölti el Hamletet, holott tekintve, hogy az apáról korábban úgy beszélt, mint a királyi méltóság megtestesítőjéről, nem kellene csodálkoznia azon, hogy Gertrudis vonzódott hozzá. Miután férjét elveszíti, kielégíthetetlen szexuális étvágya annak a férfinak a karjaiba kergeti a királynőt, akit fia szatírhoz hasonlít, a görög mitológia félig ember, félig kecske alakjához, az állati kéjvágy megtestesítőjéhez, akit többnyire hatalmas pénisszel ábrázolnak. Hamlet anyjával szembeni haragja az egész női nem iránti általános támadássá fajul. Az undor mögött az a gondolat rejtőzik, hogy a nők szexuális vágyai ellenőrizhetetlenek³⁴. A darab során Hamlet visszatér anyja szexuális étvágyának témájához, mégpedig akkor, amikor odanyújtja neki apja arcképét, hogy hasonlítsa össze jelenlegi férjével (III. felvonás, 4. jelenet):

„Szerelmed nem okolhadd, hisz korodban
A hejjehujja vér szelíd, hunyász,
S hallgat az észre, de micsoda ész az,
Mely ettől erre száll?”

Hamlet dühkitörései folytatódnak, szinte belebetegszik a szeretkező Gertrudis és Claudius képének felidézésébe:

„Hah! egy zsíros ágy
Nehéz szagú veritékében élni,
Bűzben rohadva mézeskedni ott
A szurtos almon –”

Undorodva beszél az emberi szexualitásról. Ez az undor kétségtelenül a kereszténység nőgyűlölő hagyományából fakad, szavai akár Szent Ágoston tollából is származhatnának. Hamlet anyja iránti haragját a nő alkalmatlansága is kiváltja. Gertrudis az egyik legellenszenvesebb Shakespeare-szereplő. Nem különösebben gonosz, nem is nagyon ravasz vagy manipulatív, és távol áll attól, hogy merész volna. Elhunyt férjének testvérével kötött gyors házassága nem a konvenciókkal szembeforduló asszony bátorságáról szól, hanem gyengeségének megnyilvánulása. Ellentétben azzal, amit Hamlet mond róla, nem tűnik kéjsóvár szörnyetegnek. Voltaképpen a passzivitás a legfőbb jellemzője. Gyanítható, hogy a fiú erősen eltúlozza anyja testiségét, és mindaz, amit róla mond, többet elárul Hamlet szexuális rögeszméiről, mint az anyjáiéről.³⁵

Ofélia, a darab másik női szereplője szenved meg leginkább Hamlet női szexualitással szembeni ellenszenvét. Amikor bejelenti, hogy már nem szereti, Hamlet ezt mondja neki (III. felvonás, 2. jelenet):

„Eredj kolostorba, minek szaporítanál bűnösöket.”

Ezt követi az irodalomtörténet egyik leghíresebb nőgyűlölő kitörése: „Hallottam hírét, festjük is magunkat, no bizony. Isten megáldott egy arccal, csináltok másikat, lebegtek, tipegtek, selypegtek, Isten

teremtéseinek gúnyneveket adtok, s kacérságból tudatlannak mutatkoztok.”

A monológ erős érzelmei között ott van a gyűlölet és kegyetlenség Ofélia vágyával szemben, hogy „bűnösök” anyja legyen. Ez ismét arra a régről eredő gondolatra utal, hogy a nők (a keresztény teológia szerint) újraterektik az eredendő bűnt. De nem szabad megfélemlenünk arról sem, hogy ugyanebben a monológjában Hamlet megpróbálja rászedni Claudius és Polonius, hogy azok azt higgyék, boldogtalanságát az Oféliával való kapcsolata okozza, és nem a trónbitorló nagybátyja iránti harag. Vagyis az irodalom leghíresebb nőgyűlölő kitérése voltaképpen retorikai húzás Hamlet részéről, melynek célja sokkal inkább az ellenség megtevesztése, mintsem az, hogy Oféliával és általában a női nemmel kapcsolatos valódi érzelmeit kifejezze.

A Hamlet elsősorban az anya–fiú kapcsolatra összpontosít. A másik darab, amelyben a nőgyűlölet főszerepet játszik, a Lear király, az apa és lányai kapcsolatát állítja középpontba. Figyelemre méltó változás áll be az érzelmi hangsúlyok eloszlásában. Shakespeare egyik újabb életrajzírója szerint „1606 után az apa–lány viszony csaknem rögeszmésen visszatérő témája lesz műveinek”³⁶.

A lélektan szerint a nőgyűlölet inkább az az anya–fiú alapvető kapcsolatra vezethető vissza. Mire egy férfinak lányai születnek, általában már kialakult a jelleme, és még ha olyan gonoszak is azok a lányok, mint Regan és Goneril, viselkedésük nem befolyásolja apjuk elképzeléseit a női nemről, legfeljebb csak megerősíti azokat. Ezért, bármennyire is erőteljesen fejeződik ki a nőgyűlölet a Lear királyban, nem játszik olyan központi szerepet a cselekmény alakulásában, mint a Hamletben: csak keserű kifakadásra készíteti Lear királyt. Miután Regan és Goneril, akiknek az öreg király ostoba módon átadta országát, elűzik őt otthonról, a természet erőinek kiszolgáltatott Lear az irodalom egyik legerőteljesebb jelenetében (IV. felvonás, 6. jelenet) így panaszkodik:

„Nézd csak azt a
Bárgyún mosolygó hölgyet: arca szinte
Havat jósol a combjai tövébe,
Erényt fitogtat, s elfordul, ha csak
Nevét hallja a kéjnek. S görény
S a sárló kanca nem rohan neki
Mohóbban, mint ő. Centaurok alul,
Bár asszonyok különben. Csak övig
Bírják az istenek, mi azon alul van,
Az mind az ördögé: ott a pokol,
Ott a sötétség, ott a kéngödör,
Mely forr és ég, ott bűz van és enyészet.
Huj, huj! Pihá!
Adj egy nehezék pézsmát, jó gyógyszerárus, hadd édesítsem meg
képzelődésimet.”³⁷

Akárcsak a Hamletben, az, ami egy bizonyos nő (illetve ez esetben egy bizonyos nőtípus, a hamis szerénységével kérkedő) elleni támadásnak indul, a női szexualitás dühödt pocskondiázásába csap át. És ismét, akárcsak Gertrudis és Desdemona esetében, a hőst a nő szexuális étvágya undorítja, az kínozza képzetét. Ám Hamlettel ellentétben Lear királyt egy nő menti meg, a harmadik lány, Cordelia, aki a darab elején a dráma nőgyűlöletét cáfoló, őszinte szavakkal állt apja elé. Azzal, hogy nem hajlandó hamis dicséretekkel bókolni, rámutat az igazság és a szeretet közti kapcsolatra, amelyet apja képtelen megérteni, a darab végéig, és akkor is csak a segítségére siető Cordelia életének árán. A nőgyűlölet semmivel sem játszik súlyosabb szerepet Shakespeare tragikus szemléletének alakulásában, mint más, emberi boldogtalanságot okozó örültség. Shakespeare legnagyobb drámáiban az uralkodó érzelmek az emberi lét, férfit és nőt egyaránt sújtó, tragikumához kötődnek. A shakespeare-i tragédia erénye, hogy az együttérzésen keresztül felfedi: mindannyian ugyanazon az emberi állapoton osztozunk, nemünktől függetlenül.

A kései műveiből, mint a Vihar vagy a Téli rege, eltűnik a nőellenesség, nincs jelen sem mélyen átértett

igazságként, sem retorikai gyakorlatként. A megbékélés jellemzi az alapérzést, különösen az apa–leány viszonyban. A nők és a férfiak közti konfliktus kielégítő megoldásra jut az apa lányához fűződő kapcsolatában.

A 17. és 18. század során a nőgyűlölet alakulása pontosan követte a nők státusát teljesen megváltoztató társadalmi, erkölcsi, gazdasági és politikai változásokat. Angliában kétirányú folyamat zajlott. Miközben az egyre erősödő középosztály körében a férj és a feleség kölcsönös vonzalmát hangsúlyozó, új családmodell alakult ki, az udvari körökben 1660 táján a hagyományos szexuális erkölcs olyan fokú összeomlása következett be, amely időnként már a nihilizmust súrolta. Ezzel párhuzamosan megjelentek a Juvenalis óta nem hallott, legmocskosabb nőellenes támadások. (Lásd 2. fejezet.)

John Wilmot (1647–1680), Rochester grófja költő volt. Szerelmes versei – többek között a „Karjaiban az élet röpke téli napnak tűnik csupán...” kezdetű – az angol irodalom legcsodálatosabb szerelmes versei közé tartoznak, mégis képes volt egy nőt „éjjeliedényhez” hasonlítani, a női nemi szervet pedig szennyvízcsatornához.³⁸ Rochester grófja az új férfitípushoz tartozott, az élvhajászok első nemzedékéhez, azoknak a fiatal, felsőbb osztálybeli férfiaknak a szabados, erkölcstelen életét élte, akik nyitottak, lázadók, hitetlenek voltak, gyakran politikailag haladó nézeteket vallottak, ugyanakkor kérlelhetetlenül kicsúfoltak mindent, hajlamosak voltak embergyűlölő kitérőkre, ahogy nőgyűlölő versek írására is. Dühödtlen elutasították az előző nemzedékekre jellemző puritán szemléletet, és egy mindmáig tartó erkölcsi hullámmást indítottak el Nyugaton, mely során a szexuális konzervativizmus korszakait hedonista kitérősek, majd újabb konzervatív visszavonulások váltogatják.

Az élvhajászok a restaurációs korszakban (1660–1688) a királyi udvar környezetében egész szubkultúrát hoztak létre, melyben a szexualitás csupán örömszerzésként végzett tevékenységnek számított. A kontinensen hasonló hedonizmus uralkodott XIV. Lajos (1643–1713) udvarában. Lázadás volt ez az olasz reneszánsz humanizmusának judeo-keresztény szexuális erkölcsével szemben. A múltban, például a római köztársaság válsága idején vagy a Birodalom első korszakában, voltak már hasonló lázadások a fennálló erkölcsökkel szemben az uralkodó osztály körében, de azokat általában szigorúan megbüntették. A 17. század végén azonban, az egyházi hatalom gyengülése és a középosztály (koherens erkölcsi rendszerré ugyan még nem formálódott) világnézetének erősödése miatt, nem volt olyan intézmény, amely felléphetett volna ezzel a hedonizmussal szemben.

Az élvhajász nők társadalmi hovatartozása nagyon változatos volt, alsóbb osztályokból származó prostituáltakat és színésznőket (akkoriban újdonságnak számított a női színész) ugyanúgy találunk közöttük, mint arisztokrata hölgyeket. Egy részükről azt tartották, hogy éppoly sűrűn váltogatják partnereiket, mint a férfiak. Közülük kerültek ki az első olyan írónők, akik az akkoriban rendkívül népszerű erotikus töltetű szójátékokban, illetve a korszak legélesebb elméivel folytatott, költői szócátákban örökítették meg gondolataikat. A leghíresebb és leghírhedtebb közülük, Aphra Behn (1640–1689), sikeres költő és drámaíró volt, az első angol nő, aki irodalmi hírnévre tett szert. „Ordas kurvának” nevezték, mivel arra vetemedett, hogy megírja, miképpen csigázza el és változtatja remegő emberronccsá a férjet a fiatal feleség szexuális étvágya. Irodalomtörténeti nóvum, hogy elsőként írt női szemszögből a korai magömlésről, amelyért a férfiköltők oly gyakran hibáztatták a „szép nimfáikat”. Csalódás című versében a „boldogtalan lovag” szeretné meghosszabbítani élvezetét, melyet „a túl sok szerelem elhamvaszt”, de arra ébred, hogy „a hatalmas gyönyör fájdalomra vált”.³⁹

Az élvhajászok nőekkel szembeni magatartásában keveredett a méltóság és a gorombaság, érzéseik a csodálat és a megvetés között ingadoztak, az utóbbit többnyire a csalódás vagy a visszautasítás váltotta ki belőlük. A szexuális teljesítményük miatti nyugtalanság is felfedezhető az impotenciáról vagy az udvarhölgyek körében egyre népszerűbb dildó használatáról írt verseikben. Az, hogy ezeket az eszközöket 1660 után elsősorban Olaszországban gyártották, csak erősítette a felsőbb osztálybeli férfiak szexuális szorongását, mivel Olaszországot a nőies erotikával kapcsolták össze. Mi lehetett volna megalázóbb egy angol férfi számára, mint hogy lekörözi egy olasz dildó?⁴⁰ Az élvhajászok nem nyitottak új fejezetet a nőgyűlölet krónikájában, ám szókimondásukkal és trágár nyelvhasználatukkal előrevetítették azt, aminek később pornográfia lett a neve. Voltaképpen a közelmúltig Wilmot is pornográf írónak számított. Kiadott költeményeit 1926-ban elkobozta és elégette a New York-i rendőrség.⁴¹ Az élvhajászok azonban több lényeges szempontból is különböztek a pornográf szerzőktől, például abban, hogy nemcsak a szex gyönyöreivel, hanem az ahhoz kapcsolódó frusztrációival is foglalkoztak, éppolyan nyíltan beszéltek impotens pillanataikról, mint hódításaikról. Ugyanakkor élt bennük az az érzés (különösen Rochesterben), hogy a szexuális örömeik kergetése csak egyike az élet múló abszurditásainak.

A 17. század végére sokak már szerelemtől és szaporodástól független tevékenységnek tartották a szexet, jóllehet a biológia továbbra is korlátozta a férfiak lehetőségeit, hogy a nőkeről ne is beszéljünk, és ezen az óvszer vagy a dildó használata sem segített. Noha számos konzervatív visszarendeződési korszak következett ezután, az öncélú szexualitás gondolata máig megtalálható a nyugati társadalomban, bár akkor is, ma is megpróbálták visszaszorítani.

Mindenesetre a szexualitás szerelemtől és szaporodástól független tevékenységként való felfogása távol állt attól, hogy uralkodó nézetté váljon, és nem befolyásolta a következő századok nőgyűlöletének alakulását. A kora 18. századra Angliában és Hollandiában, a tengerentúli kereskedelem hatalmas fejlődésének köszönhetően, a kereskedelemmel foglalkozó középosztály számottevő politikai erővé vált, és létrehozott egy olyan erkölcsi kódrendszert, amely immár a saját prioritásait tükrözte. Ez az erkölcsi rendszer bizonyos értelemben konzervatív volt, az egyszerűség, a takarékoság, a kemény munka és a szexuális önmegtartóztatás erényeit hirdette. De mivel forradalmi módon az egyén igényeit és fontosságát is hangsúlyozta, egyre nehezebbé vált megtagadni a nőktől az elismerését annak, hogy ők is teljes emberek, még ha közben nem is tűnt el a nőgyűlölet, csak átalakult az új, uralkodó erkölcsi rend igényeinek függvényében.

A 18. század elején az individualizmus megtestesítőjeként új irodalmi műfaj jelent meg: a regény, mely kitüntetett szerepet fog majd játszani a nők történetében. A regény szereplői az irodalomtörténetben először egyéniségként jelennek meg, akik valóságos helyen és valóságos időben élnek az életüket. A regény úgy igazodott a nők tapasztalataihoz, ahogyan azt azelőtt egyetlen irodalmi forma sem tette. Korábban a nagy költők és drámaírók olyan szereplőket és olyan cselekményt jelenítettek meg, amelyek a mitológiához vagy a történelemhez kapcsolódtak, és nem az volt a céljuk, hogy egy kitüntetett egyéniséget ábrázoljanak, hanem hogy valamilyen általános igazságot mutassanak be az életről. Időtlen, változatlan, platói értelemben abszolút igazságok voltak ezek, az egyéni tapasztalat mulékonyságával ellentétben.

Ezzel szemben a regény már a kezdetektől fogva, például Daniel Defoe (1660–1731) műveiben, a valóságból vett részletekre támaszkodva beszél el a szereplők történetét. Defoe szereplői, Moll Flanders és Roxana olyan bizalmas ismerőseivé válnak az olvasónak, amilyené Médea vagy Lear király sohasem válhattak. A regény lapjain megjelennek az emberek életének konkrétumai, s az írók ezáltal teljesen új oldalról ábrázolhatták a női szereplőket és azok kapcsolatait. Nem véletlen, hogy a regény volt az első olyan irodalmi műfaj, amely a nők ízlése és igényei szerint formálódott, és az sem, hogy noha az első regényírók férfiak voltak, hamarosan leginkább ebben a műfajban tűnnek ki a nők. A 18. század végére Angliában több regényíró nő volt, mint férfi.⁴²

Angliában a középosztály felvirágzása együtt járt az olvasóközönség kiszélesedésével és az információs forradalommal: London-szerte nyomdák jelentek meg, melyekben röpiratokat, újságokat, folyóiratokat nyomtattak. Közben a jelentős szabadidővel rendelkező nők száma is megnövekedett. Hála a kitartó protestáns gyanakvásnak az illetlennek minősített színházzal szemben, egyre több nő fordult a regényekhez szórakozásért. A regényolvasás egyértelműen a középosztály és a nők körében örvendett nagy népszerűségnek. Az olvasónak nem volt szüksége klasszikus műveltségre, a görög vagy római történelem ismeretére ahhoz, hogy élvezettel olvassa a Moll Flanderst, melynek szerzője ipari iskolában tanult, és maga is dolgozott (rövidáru-kereskedő volt, majd pamflet- és újságíró). Az, hogy a regényekben gyakran kapnak főszerepet a nők, ugyancsak növelhette a vonzerejüket a nőolvasók körében. Defoe négy nagy regényéből kettő nőkről szól, a Moll Flanders (1722) és a Roxana (1724).⁴³ Szerzőjük lelkes támogatója volt a nők iskoláztatásának, ugyanakkor sikeres író is, aki felismerte, milyen fontos szerepet töltenek be olvasóként a nők. Defoe azt az egyre erősödő nézetet is osztotta, hogy a szülők nem kényszeríthetik házasságra lányaikat. Egyik írásában a nemi erőszakhoz hasonlítja az effajta kényszerítést. A középosztály szószólójaként hangsúlyozta a szerelem fontosságát a házáséletben, és úgy érvelt, hogy: „Igaz, hogy nem szükséges a szerelem a házasságkötéshez, ám az, hogy ne lenne szükséges a házasság állapot boldogságához... már nem igaz.”⁴⁴

Istenfélő protestánsként viszont óvott a „bujaságtól” és a szexuális szenvedélytől, szerinte ezek nem jó okok a házasságra, csak „örültséget, kétségbeesést, családok szétbomlását, öngyilkosságot, a zabigyerékek megölését stb. hozzák magukkal”.⁴⁵

A Defoe regényeiből sugárzó erkölcsi tanulság nem túl bonyolult. Végző soron mindegyik főszereplője első és leghíresebb hősét, Robinson Crusoe-t idézi fel: bizonyos értelemben valamennyien hajótöröttek. Crusoe-t egy tengeri vihar teszi azzá, Roxanát önző, ostoba férje, aki otthagyja a feleségét öt gyerekekkel. Defoe valamennyi története a nehéz helyzetben való túlélésről szól. Roxanának úgy sikerül túlélnie és

meggazdagodnia, hogy prostituált lesz, majd több gazdag ember kitartottja. Elfogadható, ha nem is tisztességes út ez egy szép asszony számára, bár Defoe gyakran bocsátkozik erkölcsi fejtegetésekbe, hangsúlyozva, hogy nem tanácsolja olvasóinak, hogy kövessék a hősnő példáját. Roxana nem alkalmazkodik a nőkről kialakított sztereotípiákhoz, és noha Defoe lépten-nyomon kinyilvánítja, hogy nem ért vele egyet, a regényben mindvégig érezhető, mennyire csodálja: a gazdasági siker felülemelkedik a pénzszerzés módja feletti megbotránkozás konvencionális erkölcsi szónoklatán. A regénynek az a legfontosabb üzenete, hogy Roxanát nem a szerelem vezérli, hanem a vágy, hogy megőrizze anyagi sikere révén biztosított önállóságát. A regény jelentős része arról szól, hogyan kezeli Roxana a pénzét. A hősnő ezen keresztül mutatja be a férfiakhoz való viszonyát. Elutasítja a házasságot, mondván: „tisztességemről lemondhatok ugyan, de a pénzemről nem tudok lemondani...” Meg is magyarázza:

„Elmondtam neki, hogy nézetem a házasságról valószínűleg különbözik a közfelfogástól; véleményem szerint a nő éppen olyan szabad ember, mint a férfi, szabadnak születik, és ha megfelelően intézi dolgait, ugyanolyan célszerűen tud élni szabadságával, mint a férfiember; a házasság jelenlegi törvényei mások, és az emberiség manapság egészen más elveket vall; az asszonynak fel kell adnia magát, ha házasságot köt, és be kell érnie azzal, hogy legjobb esetben is ura első számú szolgálója legyen.”

Roxana még akkor sem akar férjhez menni, amikor teherbe esik. Defoe megfordítja a szokásos helyzetet. Az apa könyörög házasságért az anyának meg nem született gyermekük nevében. Roxana visszautasítja, a férfi pedig döbbenetesen mondja: „Ki hallott olyat, hogy egy asszony kikoszorúzza azt a férfit, akivel együtt hált, különösen ha gyermeket is vár tőle. Senki másnak nincsenek ilyen elképzelései, csak neked, mondta, és bár olyan alaposan megindokoltad döntésedet, hogy alig lehet szavam, mégis azt kell mondanom, hogy van benne valami természetellenes.”⁴⁶

Roxana vagyona miatti aggodalma sokat elárul a 18. századbeli férjhezett nők jogi helyzetéről, melyet még mindig a római időkből származó patriarchális elvek határoztak meg. A házasság megkötése után az asszony minden vagyona a férje tulajdonába került. (Ez a helyzet a 19. századig megmaradt.)

Végül Roxana mégis férjhez megy, de csak miután legszigorúbban gondoskodott arról, hogy vagyona fölött függetlenül rendelkezhesen. A történetben kizárólag nők az erős jellemek, és a legbensőségesebb viszonyok is nők közt szövődnek. A férfi szereplők passzív, tartalmatlan teremtetések, még nevük sincs, csupán Roxana társadalmi emelkedésének lépcsőfokai.⁴⁷ Robinson Crusoe az autonóm férfi portréja, aki minden nehézség ellenére önálló életet teremt magának, Roxana pedig a női párja, az első autonóm nő alakja. A regényben „amazonnak” nevezik, a férfiak nélkül élő, titokzatos, harcra kész nőkből álló törzs tagjának, apró jele ez annak a mélyen gyökerező, kitartó szorongásnak, amelyet az autonóm nő gondolata kelt.

A nők számára meglehetősen bonyolultnak bizonyult az a középosztálybeli értékrend, amelyből az egyén szerepéről szőtt elképzelések kiindultak. A középosztály új erkölce a régít idézte abban, hogy a nő értékét szexuális tisztasága szerint határozta meg. A középosztálybeli feleséget és anyát, noha elvárták, hogy kielégítse férje szexuális igényeit, mégis olyan személyként ábrázolták, akinek nem fontos a nemi élet. Erénye propaganda-eszközzé vált a középosztály erkölcsi harcában a pazarló és parázna arisztokrácia ellen. A 18. századi, középosztálybeli, jóra való feleség képe előkészítette a terepet a 19. századi, ájuldozó, már-már nem nélküli, viktoriánus kisasszonyok számára.

A nőgyűlölet sokarcúságát részben az magyarázza, hogy a nőgyűlölők több irányból ítélték meg a kérdést. Ahogy a náci propaganda egyszerre nevezte bolseviknek és bankároknak a zsidókat, a nőgyűlölők hol azért ítélték el a nőket, mert azok szexuálisan kielégíthetetlenek, hol még azt is tagadták, hogy egyáltalán rendelkeznek szexuális vágygal. Ebben az ellentmondásos kettősségben a nők vagy úgy jelennek meg, mint kielégíthetetlen étvágyú ragadozók, vagy mint szűzies és erényes áldozatok.

Ez a kettősség élesen mutatkozott meg az 1740-es években. A kor legnagyobb költője, Alexander Pope (1688–1744) Egy hölgyhöz című versében így foglalja össze a nőgyűlölet egyik visszatérő témáját:

„Van férj, kit gyönyör űz, van, akit a munka,
De szíve mélyén minden asszony kurva.”⁴⁸

Ugyanebben az időben Samuel Richardson *Pamela, or Virtue Rewarded* [Pamela, avagy az erény jutalma] című első regényének megjelenésével egy egészen más kép is körvonalazódott a nőkről. Richardson nyomdász volt, egy ács fia, aki azt a rendelést kapta, hogy adjon ki egy kötetnyi olyan levelet, amely eligazítást nyújt az ártatlan (vagy ártatlannak hitt) középosztálybeli lányoknak, hogy hogyan viselkedjenek, amikor arisztokrata házakban szolgálnak. A Pamela annak története, hogy a főhős miképpen áll ellen kéjsóvár alkalmazója, Mr. B. változatos csábításainak. „Egy pillanattal se éljem túl azt a rettentő percet, amikor ártatlanságomat elveszítem!” – mondja Pamela. Rendíthetetlen elszántságával szembesülve Mr. B. végül feladja próbálkozásait, és megkéri a lány kezét. Pamela minden korábbi erkölcsi ellenvetéséről megfeledkezve úgy érzi, hogy Mr. B. végső soron nem is olyan rossz fiú, és beleegyezik a házasságba. A regény végére, felesége kiváló példájának hatására, a léhűtőből puritán lesz. Noha nem ez az első történet, amelyben az erényes nő ellenáll a kéjsóvár férfinak, de először kapta szolgálólány a hősnő szerepét, bebizonyítva, hogy az arisztokrácia lehet ugyan felsőbbrendű, a középosztály erkölcsi szempontból mégis felette áll.

A Pamelának hatalmas sikere lett, előbb Angliában, ahol rövid idő alatt négy kiadást is megért, majd Franciaországban is. Leglelkesebb olvasói a középosztálybeli nők voltak. A regény határkönek tekinthető mind a nők, mind az irodalom történetében. Azáltal, hogy a Pamelát sikerkönyvvé tették, a nők (legalábbis a középosztálybeli nők) először hallatták hangjukat az irodalomban, először jelezték, hogy mit várnak az íróktól. A Pamelát választották, a felsőosztálybeli férfi telhetetlen vágyainak ellenszegülő, középosztálybeli nő tisztaságának történetét. Főszereplője követendő példaul szolgált a kereskedők, nyomdászok, rőfösök lányai számára. A parabola mélyén azonban erkölcsi kétértelműség rejtőzik. Vajon Pamela a tisztaság kedvéért tiszta, vagy csupán azért, hogy elbűvölje és csapdába ejtse Mr. B.-t?⁴⁹ Pamela szüziessége egyértelműen, ellenállhatatlanul feltüzeli Mr. B. kéjvágyát. Nem az angol középosztály volt az első, amely felismerte az erényes nő erőteljes szexuális vonzerejét. A „jó lány” prototípusát, Lukréciát is azért erőszakolták meg, mert erénye provokatívnak bizonyult. Ahogy a legnagyobb puritán, Angelo mondja Shakespeare *Szeget szeggel* című darabjában (II. felvonás, 3. jelenet):

„A szüziesség inkább feltüzel,
Mint a kacérság? ...
Angelo, kívánod őt ocsmányul épp azért,
Mi tisztává teszi?”⁵⁰

A válasz a világ minden Mr. B.-je számára egyértelmű IGEN!

A Pamela sikere a nők körében egy ennél érdekesebb kérdést is felvet. Egyértelmű, hogy a nőolvasók jelentős hányada azonosult a hősnővel, aki, ha jóindulattal nézzük, elképesztően naiv, ha kevésbé jóindulatúan, akkor hihetetlenül manipulatív. Önmagában még nem meglepő, hogy a nőolvasók azonosultak ezzel a nőgyűlölő sztereotípiával, mégis van abban valami különös, hogy amikor az olvasóközönség fontos részeként a nők először gyakorolhatták hatalmukat, éppen egy ilyen regényt avattak bestsellerré.

A középosztály hatalmának és befolyásának növekedésével a nemiség nélküli nő eszményképe társadalmi normává vált, és nemcsak Angliában, de Jean-Jacques Rousseau írásai révén a 18. század végi Franciaországban és Észak-Amerikában is. Ez a norma azt hangsúlyozta, hogy a két nem társadalmi státusának különbözősége a férfiak és nők közti alapvető különbségekből ered, különösen abból, hogy az egyikben erős a nemi vágy, a másiktól viszont relatíve hiányzik. A nőket ezáltal újból elembertelenítették a tisztaság nevében.

Jean-Jacques Rousseau (1712 –1778), talán minden idők legnagyobb hatású nőgyűlölője, az erényét

szexuális csáberőként használó, tiszta nő alakját a természet pusztító erejévé formálta. Ennek a figurának meghatározó vonása a képmutatás és a manipuláció. Az eszményi nő neveléséről Rousseau ezt írja: „Akár osztozik tehát a nő a férfiú vágyaiban, akár nem, akár ki akarja elégiteni, akár nem, mindig visszautasítja és védekezik ellene, de nem mindig ugyanazzal az erővel, következtetésképpen nem ugyanazzal a sikerrel.”⁵¹ Mintha azt állítanánk, hogy a nők akkor is „nemet” mondanak, amikor „igent” gondolnak, ugyanez az érv gyakran felhangzik védekezés gyanánt a nemi erőszakkal kapcsolatos bírósági ügyek tárgyalásakor.

Rousseau alakja a francia forradalom határán helyezhető el. A felvilágosodás gyermeke, egyben előfutára a romantikának, annak az intellektuális, művészi és erkölcsi forradalomnak, amely később átveszi a felvilágosodás helyét. A régi, filozófiai és vallási hatalmak összeomlottak. Úgy tűnt, a világegyetemet olyan törvények irányítják, amelyeket az emberi elme képes feltárni és megérteni. Csakhogy Rousseau éppen az idejétmúlt előítéletektől megszabadító rációra hivatkozik, amikor igazolni akarja tételét, hogy „a női nem engedelmségre született”. Azt állítja: „Ha a nő panaszkodik az igazságtalan egyenlőtlenség miatt, melyet a férfi okoz, nincs igaza. Ez az egyenlőtlenség ugyanis nem emberi intézmény, vagy legalábbis nem az előítélet műve, hanem az ésszerűségé.”

Ez az érv szerinte a dolgok természetes rendjéből származik. Mivel a természet a gyermekek gondozásának feladatát osztotta a nőkre, azok „felelősséggel tartoznak érte a férfiaknak”. Rousseau gondolatmenetének az az alaptétele, hogy minél jobban eltávolodik az ember a természettől, annál romlottabbá válik. A civilizáció és annak minden bűne, beleértve az önzést, az egyenlőtlenséget és a kapzsiságot is, ennek az eltávolodásnak az eredménye: a „természeti ember” elszakadt eredeti, ártatlan állapotától. Egy dolog azonban nem változott, és nem is változhatott, a nők férfiaknak való „természetes” alárendeltsége. Ez esetben a természet akarata helyettesítette Isten akarátát, és határozta meg a nők státusát és sorsát.

Cseppet sem meglepő, hogy Rousseau primitív emberről alkotott elképzelése szerint a nők és a férfiak külön éltek, amikor találkoztak, párosodtak, majd ki-ki ment tovább, és a nők egyedül, az apák segítségével vagy törődése nélkül nevelték a gyermekeiket. Ez a férfi autonómia ősi mítoszának 18. századi változata. Rousseau ugyancsak a görögökhöz fordult példáulért a nőkkel való bánásmód kérdésében: csodálta a nemek szétválasztásának gyakorlatát, ahogyan azt a legszigorúbban Athénban gyakorolták. Gyakorlatba is ültette az általa hirdetett nőgyűlöletet, szeretőjétől, Thérèse le Vasseur-tól származó öt gyereket lelencházba adta. Thérèse sem írni, sem olvasni nem tudott. Rousseau minden bizonnyal élvezte intellektuális fölényét ebben a kapcsolatban: noha taníttatta rá, Thérèse sosem tanult meg olvasni, számolni, és nem tudta felsorolni a hónapok nevét.⁵² Az sem meglepő, hogy Rousseau csodálta Richardson regényeit, hiszen ő is hitt abban, hogy a szüziesség felkelti a férfiak vágyát, és semmi sem lehet olyan szexi, mint egy mesterkélt mosolygó szüzlány, aki tudja, hol a helye.

A Defoe Roxanájában felsejülő nőkép viszont szembefordult a nőgyűlölet Rousseau- és Richardson-féle változataival. Paradoxonnak tűnhet, hogy ez az ellentétes látószög, amely a nőket rendkívül erős szexualitású lényként mutatja be, akik képesek önállóan élni és társadalmi pozíciót szerezni, a 18. századi pornográf irodalomban érvényesült a legdrámaibb és leghatározottabb módon. A nőgyűlölet, a pornográfia és a nők státusa közti összefüggés a lehető legellentmondásosabb.

Miközben biztonságos általánosításnak tűnik azt mondani, hogy a filozófusok és a papok többet ártottak a nőknek, mint a pornográf írók, a legtöbb ember ma nem írja alá ezt az állítást. A pornográfiával kapcsolatban sok minden felmerül, ami vita tárgya, beleértve azt is, hogy mit is jelent tulajdonképpen. Valamit pornográfának nevezni olyan, mint azt állítani, hogy egy adott szervezet terrorista: értékítélet, olyan tetteket, dolgokat, célokat nevez meg, amelyekkel nem értünk egyet. A problémát az okozza, hogy az értékek változnak, és azt, ami pornográfának tűnt egy viktoriánus hölgy szemében, egy amerikai tizenéves rapper ma már nem tartja annak.

Egy dolog biztos: a pornográfia elválaszthatatlanul kötődik a modernitás megjelenéséhez. Abban az időben nem nevezték pornográfiának, az angol nyelvben ez a szó a mai értelemben csak a 19. század közepe táján jelent meg, de a műfaj számos, ma is jellemző vonása a modern kor hajnalán alakult ki. A szexuális aktus explicit szavakban vagy képekben történő megjelenítése ma is a pornográfia fémjelzése. Szatirikus és politikai vonásai, melyek különösen Franciaországban a forradalom kitöréséig fontos antiklerikális és kormányellenes eszközzé tették, a 18. század végére eltűntek. Addig a pornográfia létfontosságú propaganda szerepet töltött be a forradalomhoz vezető eseményekben, éppen a társadalmi zavargásokkal, a politikai radikalizmussal való összefüggései miatt nyomták el Angliában.

A 16. és a 17. században a pornográfia úgyszólván csak a felsőbb osztályok körében terjedt el. A regény megjelenése azonban olyan hatással volt a korai pornográfia alakulására, mint a videó feltalálása a 20. századira. A 18. század elejére népszerű pornográfia-ipar alakult ki Franciaországban, s a század közepére Angliában is. Angliából származott minden idők legsikeresebb pornográf könyve, John Cleland: *Fanny Hill, or The Memoirs of a Woman of Pleasure* [Fanny Hill, avagy egy örömlány emlékirata].⁵³

A 18. századi pornográf irodalom legnépszerűbb formája, a fiktív önéletrajz, vagyis az örömlányok, prostituáltak „vallomása” közvetlenül támadta az aszexuális, tiszta nő, a férfiúi kéjvágy örök áldozata eszményképét, amely rendkívül népszerű volt a középosztály körében, és Rousseau munkái tettek híressé Franciaországban. A „feslett örömlány” emlékirataiban a nők szexuálisan agresszívek, magabiztosak, csaknem határtalan szexuális élvezetre képesek, anyagilag sikeresek, és általában közömbösek vagy ellenségesek az olyan, konvencionális nőiséget meghatározó fogalmakkal szemben, mint az anyaság vagy a házasság. A gyönyör, az önkiteljesítés és a másokon való uralkodás hajszolásában voltaképpen eltörlődnek a nemi különbségek nők és férfiak között. A „feslett örömlány” világában a nők éppolyan szenvedélyesek, mint a férfiak, és éppúgy készek arra, hogy vágyaikat kielégítsék. Ennek legszélsőségesebb példája de Sade márki regénye, Juliette története, avagy a bűn virágzása. De Sade márki (1740–1814) minden idők leghírhedtebb írója, az ő nevéből származik a sadizmus szó. Csaknem fél életét börtönben töltötte, többnyire olyasmért, amit ma apró bűnnek, kihágásnak tekintenének. Életműve nagy részét rácsok mögött írta meg. Háromnegyede elveszett vagy megsemmisült, ami fennmaradt, azt szigorúan cenzúrázták.⁵⁴ Az irodalomtörténetben páratlan, extrém szexualitásban tobzódó történeteket írt, egy Broadway-musical tánclépéseinek pontosságát idéző, jól koreografált, sadista orgiákkal.

Nem meglepő, hogy Sade márkit azzal vádolják: a Juliette-ben magát az emberség eszméjét támadja, jóllehet még egy század sem telt el Sade munkáinak megírása és az utolsó boszorkányégetés között. Minket, akik átéltek a 20. század borzalmait, nem lep meg annyira mindaz, amit de Sade márki az emberi szívben rejlő hatalomvágyról leírt.

Juliette egy új faj képviselője, afféle Tyrannosaurus Sex. A feslett örömlány hagyományos módon törekszik önállóságra, de úgy teszi, hogy közben nem törődik (nők és férfiak köréből egyaránt kikerülő) áldozataival, akiket szexuális kielégülése érdekében megkínóz és megöl. Juliette világában nincsenek nők és férfiak, csak erősek és gyengék, úr és rabszolga, olyanok, akik hajlandók és képesek céljaik elérésének szolgálatába állítani erejüket, és olyanok, akik erre képtelenek, és áldozattá válnak.

„Öntudatos egyenlőségpártiként sosem gondoltam, hogy bármely élőlény jobb volna, mint a többi, és mivel nem hiszek az erkölcsi értékekben, azt sem hiszem, hogy köztük bármiféle különbség lenne” – mondja Juliette a királynak.

De Sade kigúnyolja Rousseau eszményi nőről szőtt elképzeléseit, és kimutatja, hogy amennyiben – és ahogy ő hitte (és ahogy a történelem igazolni látszik) – a hatalomvágy része az emberi természetnek, úgy az a nőkben éppolyan mértékben jelen van, mint a férfiakban, és éppolyan kegyetlenül gyakorolják, mint a férfiak. Juliette megmutatja, hogy éppoly mélyre képes süllyedni az embertelenségben, mint bármelyik férfi. Gonoszságra való hajlamát nem korlátozza a neme. Kegyetlenségei és erőszakossága által Juliette az irodalom- és eszmetörténetben egyedülálló módon válik egyenlővé a férfiakkal, de csak egy olyan világban, amelyben a nők teljes megvetését a gyengék teljes megvetése váltja fel.

A való világban nem ilyen egyenlőséget kerestek a nők. Az igazi női egyenlőségesszme, minden ellentmondásával együtt, majd csak a következő században jelenik meg, a felvilágosodás örökségeként, hogy mind Európában, mind az új, kevésbé ismert világokban új ellentámadást intézzen a nőgyűlölet ellen.

VALLASEK JÚLIA fordítása

JEGYZETEK

- 1 Az Oxford English Dictionary szerint a „misogyny” kifejezés egy 1656-os magyarázó szójegyzékben jelent meg első ízben, a ’nők gyűlölete, megvetése’ jelentéssel. A „misogynist” (’nőgyűlölő’) szó 1630-ban bukkan fel először, a *The Arraignment* [A vádirat] c. pamfletben. A hírhedt, nőellenes röpiratnak Joseph Swetman a szerzője.
- 2 Antonia Fraser – Alfred A. Knopf: *The Weaker Vessel: Woman’s Lot in Seventeenth-Century England* [A gyengébb edény. A nők osztályrésze a 17. századi Angliában], 1984.
- 3 Lawrence Stone: *Family, Sex and Marriage in England 1500–1800* [Család, szexualitás és házasság Angliában, 1500–1800 között], Pelican Books, 1979.
- 4 Idézi Stone: Uo.
- 5 Uo.
- 6 William Blackstone oxfordi jogászprofesszort idézi Mary Wollstonecraft *A Vindication of the Rights of Woman* [A női jog érvényesítése] c. könyvében. (Előszó: Miriam Brody, Penguin Classics, 1992.)
- 7 Stone: I. m.
- 8 Idézi Rosalind Miles a *Who Cooked the Last Supper: The Women’s History of the World* [Ki főzte az utolsó vacsorát? A nők világtörténete] c. könyvében. (Three Rivers Press, 2001.)
- 9 Anderson és Zinsser: I. m.
- 10 Stone: I. m.
- 11 Fraser: I. m.
- 12 Uo.
- 13 Stone: I. m.
- 14 Uo.
- 15 Russel: I. m.
- 16 A görög és zsidó mítoszok az ember bukásáról kifejezetten a férfi autonómiájának eszméjére épülnek, arra a gondolatra, hogy a férfi előbb teremtett, mint a nő, és kezdetben a férfiak boldogan és függetlenül éltek nők nélkül, kiváltságos kapcsolatot élvezve az istenséggel vagy az istenekkel.
- 17 Idézi Russel: I. m.
- 18 Ez mindmáig domináns gondolata a társadalomtudományoknak, noha az evolúciós biológia újabb eredményei megkérdőjelezzik.
- 19 Stone: I. m.
- 20 Locke: I. m.
- 21 Stone: I. m.
- 22 A második lépésre újabb három évszázadot kellett várni, amíg az 1960-as években a fogamzásgátló tabletták széles körben elérhetővé váltak.
- 23 T. S. Eliot: *The Poetry of the 18th Century* [A tizennyolcadik század költészete]. In: Boris Ford (szerk.): *The Pelican Guide to English Literature*, 4. köt.: *From Dryden to Johnson*, Pelican Books, 1973.
- 24 Clément Marot: *A szép didi* (ford. Tellér Gyula). In: Zirkuli Péter (szerk.): *A női test szépsége*, é. n.
- 25 Fordította: Balázs Imre József.
- 26 Ben Jonson: *A hallgatag hölgy* (ford. Mészöly Dezső és Zombory Erzsébet). In: *Ben Jonson: Komédiák*. Európa Könyvkiadó, 1974.
- 27 Idézi Ian Frederick Moulton a *Before Pornography: Erotic Writing in Early Modern England* [A pornográfia előtt. Erotikus irodalom a korai modern Angliában] c. könyvében. (Oxford University Press, 2000.)
- 28 Jékely Zoltán fordítása. In: *Shakespeare összes művei*, III. köt., Európa Könyvkiadó, 1961.
- 29 A darab angol címe: *The Taming of the Shrew* [A hárpia megszelídítése]. (A ford. megj.)
- 30 David Gilmore: *Misogyny: the Male Malady* [Nőgyűlölet. A férfibetegség], University of Pennsylvania Press, 2001.
- 31 *Selected Essays by T. S. Eliot* [T. S. Eliot válogatott esszéi], Faber and Faber, 1969.
- 32 Uo.
- 33 *Hamlet, dán királyfi* (ford. Arany János). In: *Shakespeare összes művei*, IV. köt., Európa Könyvkiadó, 1961.
- 34 Othello hasonlóan panaszkodik Desdemónára. Amint egyre mélyül a féltékenysége, keserűen állapítja meg: „Oh házaselet átka: Hogy egy ily gyöngye, kényes nő mienk, S vágyának, ah! még sem parancsolunk!” (III. felv., 3. jel., Szász Károly ford.)
- 35 T. S. Eliot értelmezése szerint Shakespeare egyszerűen nem volt képes olyan szereplővé formálni

- Gertrudist, akire Hamlet jogosan haragudhatna ilyen vehemensen. Ez is egyike a darab rejtélyeinek.
- 36 Park Honan: Shakespeare: A Life [Shakespeare: Egy élet], Oxford University Press, 1998.
- 37 Lear király (ford. Vörösmarty Mihály). In: Shakespeare összes művei, V. köt., Európa K., 1961.
- 38 John Wilmot verseinek teljes, cenzúrázatlan kiadása 1968-ban jelent meg először. Egy másik versében a személyi higiéné témájára szűkíti a nőgyűlöletet. A költő így egyezkedik a kedvesével:
„Szépséges-undorító nimfa, légy tiszta és kedves / és minden örömöm visszatér / ha papírt használsz hátulra, / és szivacsot elől.”
- Itt Wilmot arra utal, hogy abban az időben az angol nők és férfiak, társadalmi osztálytól függetlenül, valamennyien hírhedten mosdatlanok voltak, egyáltalán nem adtak a személyi higiénéjára. A Római Birodalom bukását követően, mivel megsemmisült az egykori csodálatos közfürdő-rendszer, a vízvezetékek és az utcai szemetet elmosó folyóvíz-rendszer, Európa csaknem egy évezreden át mocsokban fetrengett. A tizenhetedik századi Londonban a személyi higiéné mindössze arc- és kézmosásból állt. Samuel Pepys (1633–1703), aki részletes naplót vezetett mindennapjairól, és számos szerelmi kapcsolatának eseményeit is szókimondóan megörökítette, egyszer súlyosan összeveszett a feleségével, Elizabeth-tel. Miután az asszony (életében először) ellátogatott egy közfürdőbe, többé nem volt hajlandó lefeküdni vele, míg ő is el nem ment megfürödni. Három nap után a szexuális vágy legyőzte a fürdészel szembeni ellenszenvet, Pepys engedett. De rendszerint a nőket tartották piszkosabbnak.
- 39 Idézi David Farley-Hills: Rochester's Poetry [Rochester költészete], Roeman and Littlefield, 1978.
- 40 A szellemes versek közül, melyekben megjelenik ez a szorongás, Rochester Signior Dildo c. költeménye a legismertebb.
- 41 Walter Kendrick: The Secret Museum: Pornography in Modern Culture [A titkos múzeum. Pornográfia a modern kultúrában], University of California Press, 1987.
- 42 Ian Watt: The Rise of the Novel [A regény felívelése], University of California Press, 1987.
- 43 A másik két legnagyobb művének általában a Robinson Crusoe-t (1719) és A londoni pestist (1722) tartják.
- 44 Stone: I. m.
- 45 Defoe: Conjugal Lewdness [Hitvesi bujaság], 1727.
- 46 Daniel Defoe: Roxana, avagy a szerencsés kedves. Európa K., Bp., 1979. (Ford. Hernádi Miklós)
- 47 A Roxana másik érdekessége, hogy noha egy prostituált története, szinte semmit nem mesél el az olvasónak Roxana szerelmi életéről. A könyv egyetlen erotikus jelenete voltaképpen Roxana és hűséges szobalánya, Amy közt zajlik. Roxana szeretőjének megtetszik Amy. A szobalány is kedveli a férfit, de túlságosan szemérmes és „nőies” ahhoz, hogy kezdeményezzen. Roxana felajánlja Amynek, hogy feküdjön le a férfival, majd amikor Amy húzódozni kezd, már egyenesen ragaszkodik hozzá, hogy megtegye. Mivel Amy továbbra is szemérmeskedik, Roxana letépi róla a ruhát. Amy eleinte tiltakozik, majd némi ellenkezés után enged úrnőjének. Az író a „kedvére tett” kifejezést használja itt, melynek akkoriban az volt a jelentése, hogy egy nő enged egy férfinak. Roxana az ágyra löki meztelen szobalányát, a szerető mellé, majd végignézi szeretkezésüket. A jelenet célja megmutatni, hogy a hősnő képes határozottan, a szemérmesség női sztereotípiáit elvetve cselekedni. Roxana férfi módra, határozottan bánik Amyval, ahogy a pénzével és a férfiakkal is, saját céljaira használja.
- 48 Érdekes összehasonlítani ezeket a Juvenalisig visszavezethető, áporodott, nőgyűlölő sztereotípiákat Defoe Roxanáról készített gazdag és eredeti portréjával. Az olyan nőellenes, költői kifakadások, mint a Pope-é, aki a regényt konyhalányoknak való irodalomnak tartotta, ma szánalmasnak, elcsépeltnak és idejétmúltnak hatnak.
- 49 Henry Fielding regényírónak nem voltak kételyei ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Shamela c. röpiratában képmutatónak nevezi Richardsont. Fielding első regénye, a Joseph Andrews a Pamela paródiája, melyben egy jóképű, fiatal inast ostromol a kéjsóvár Lady Booby. Fielding szerint nevetséges volna azt feltételezni, hogy csak a férfiakban van meg a kéjvágy. Később legnagyobb művében, a Tom Jonesban is visszatér erre a témára.
- 50 Shakespeare: Szeget szeggel (ford. Mészöly Dezső). In: Shakespeare összes művei, VI. köt., Európa K., 1961.
- 51 Jean-Jacques Rousseau: Emil, avagy a nevelésről (ford. Győry János), Papirusz Book, 1997.
- 52 Russel: I. m.
- 53 Lásd Lynn Hunt (szerk.): The Invention of Pornography: Obscenity and the Origins of Modernity 1500–1800 [A pornográfia találmánya. Az obszcenitás és a modernség eredete, 1500–1800], Zone Books,

1993.

54 A Justine-t 1814-ben, a Juliette-et 1815-ben tiltották be. Angliában csak 1965 után váltak széles körben elérhetővé a művei.

A mű eredeti címe és kiadása: Jack Holland: Misogyny: The World's Oldest Prejudice. Running Press, Philadelphia, London, 2006.

Kategória: vers, próza

Denumire autor: Jack Holland

Látó Szépirodalmi Folyóirat